

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСВІТИ В ПРАКТИКУ ВНЗ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розкрито сутність основних філософських концепцій, які є методологічною базою педагогіки, проаналізовано їх вплив на побудову провідних ідей педагогічних систем та сучасну освітню парадигму в цілому.

Ключові слова: філософські концепції освіти, гуманістична педагогіка, методологічна підготовка студентів, соціалізація особистості, освітня парадигма.

За умов, коли суспільство переживає некращі зміни, коли традиційні механізми соціалізації людини змінюються на незнані, неперевірені, чималих випробувань зазнає основний спосіб входження особистості до цілісного буття культури, складний процес, призначений відтворювати нагромаджений віками досвід, – освіта.

Постіндустріальне суспільство вимагає ефективного практичного втілення системної модернізації у сфері освіти, насамперед, вищої. Освітня система України перестала бути закритою, процеси глобалізації та інтернаціоналізації, передусім Болонський процес, передбачають істотне коригування в освітній політиці вітчизняної системи освіти. Зміст освіти повинен базуватися на засадах гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей; органічного зв'язку зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; мати науковий і світський характер; інтегруватися з наукою та виробництвом [6]. Щоб не втратити свої віками набуті та випробувані переваги, ця система повинна найближчим часом стати більш конкурентоспроможною, гнучкою та технологічною. Але чи буде це запромукою формування єдиного освітнього простору, чи потрібні інші умови та підходи? А може взагалі необхідне інше мислення?

Аналіз важливих сторін освітньої політики сьогодення, обґрунтування політичних аспектів та пріоритетних напрямів модернізації системи освіти здійснюють вітчизняні дослідники В.О. Гальперіна [4], В.С. Журавський [5]. Розробкою проблем філософії освіти займаються В.П. Андрущенко [1], А.С. Запесоцький [7], В.С. Лутай [8]; освітнім реформуванням в контексті глобалізації – Е.В. Астахова [2], Л.В. Батченко [3], В.І. Чопик [9] та ін., проте вищезазначені питання щодо духовних та світоглядних засад освітньої політики, які й визначають можливість реалізації окреслених стратегій і напрямів реформування, залишаються відкритими.

Метою статті є визначення основних світоглядно-філософських концепцій освіти та обґрунтування необхідності їх упровадження у практику ВНЗ як важливої умови розвитку сучасної освітньої парадигми.

Якісна вища освіта сприяє розвитку демократії і суспільної солідарності за рахунок того, що формує в суспільстві атмосферу терпимості та милосердя, виховує інформаційно грамотних громадян, якими нелегко маніпулювати за допомогою демагогії та лозунгів, а не так званий “загал”. І в

цьому освітньому бою союзником педагогіки вищої школи повинна виступити саме філософія, привносячи головне і відсутнє в ній – масштабне бачення соціальних трансформацій і домінуючі на сучасному історичному етапі світоглядні концепції.

Саме тому дослідження видатних педагогів і філософів – Ф. Бекона, Я. Каменського, А. Макаренка, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського були спрямовані не на виправлення окремих недоліків існуючих систем освіти, а на переоцінку самої ідеї щодо цілей і завдань процесів виховання й освіти, перегляд сутності та ролі педагогічної практики.

Розробка й аналіз світоглядних категорій “життєдіяльність людини”, “існування суспільства”, “існування людини”, “самосвідомість особистості”, “системно-гуманітарне мислення”, що є спільними для філософії та педагогіки, дає можливість розуміти філософію освіти як сукупність світоглядних теорій (ідей), які визначають методологію виховання і навчання, а також формування відповідного типу особистості.

На базі вчень минулого у ХХ ст. склалися і продовжують функціонувати різні філософські напрями, концепції, які є методологічною базою людинознавчих наук, у тому числі й педагогіки: екзистенціалізм, неотомізм, неопозитивізм, неопрагматизм, біхевіоризм, синергетика та ін. Кожна з них вплинула на побудову провідних ідей педагогічних систем і сучасну освітню парадигму в цілому.

Філософською основою індивідуалізації навчання є *екзистенціалізм* як філософія існування, переживання людиною свого буття у світі. Це, насамперед, дослідження людини як унікальної духовної істоти, що здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору, але лише тоді, коли особистість діє вільно, має свободу волі, вибір засобів її реалізації. Формами прояву людської свободи є творчість, пошук сенсу життя тощо.

Проголошуючи індивідуалізм, екзистенціалізм протиставляє особистість суспільству, проголошує необхідність протидіяти середовищу, будь-якому “іншому”, адже всі вони нав’язують свою волю, мораль, свої інтереси й ідеали. Ці ідеї здатні породжувати пасивність, або, навпаки, бунтарство. Центр виховного впливу – підсвідоме (інтуїція, настрої, почуття). Свідомість, інтелект, логіка, на думку екзистенціалістів, мають другорядне значення. Головне в життєдіяльності індивіда – не розум, а почуття, віра, надія. Кожен залишає за собою право йти в житті своїм неповторним шляхом. “Екзистенціалізм – це гуманізм”, – проголошує Ж.-П. Сартр. І дійсно, у захисті свободи та самостійності людської особистості, що існує в епоху дегуманізації, екзистенціалізм допомагає молодому поколінню усвідомити себе не лише як частину сірої маси суспільства, а як оригінальну, єдину та неповторну особистість.

Осмыслити комплекс явищ, породжених науково-технічною революцією, намагається *неопозитивізм* – філософська основа педагогіки раціоналізму, основне положення якої таке: виховання повинно бути очищене від

марних світоглядних ідей, оскільки соціальне життя в умовах науково-технічного прогресу потребує “раціонального мислення”, а не ідеології. Необхідно припинити маніпуляцію поведінкою особистості, створити умови для її вільного самовираження. Це допоможе здійснити осмислений вибір у конкретній ситуації, і тим самим запобігти небезпеці формування уніфікованих форм поведінки. Основну увагу концепція неопозитивізму приділяє розвитку інтелекту, формуванню раціонально мислячої особистості.

Водночас представники цього напрямку ставлять під сумнів світоглядні аспекти наукових знань, іноді заперечуючи об’єктивні закони моралі на користь біологічного успадкування. Слабкість педагогіки вони вбачають у домінуванні безкорисних ідей та абстракцій, а не реальних фактів і “раціонального мислення”.

Швидкі темпи розвитку науки, техніки, промисловості сприяли виникненню на рубежі XIX–XX ст. філософської концепції *прагматизму*, основні ідеї якої розвинув американський філософ і педагог Дж. Дьюї. Це, насамперед, єдність освіти із життям, спрямованість навчально-виховного процесу на виконання конкретних практичних завдань, інтереси особистості як основні мотиви учіння, пізнання дійсності на основі індивідуального досвіду людини. Прихильники прагматизму стверджують, що кожне знання є справжнім, якщо воно здобує в процесі практичної діяльності людини і є корисним для неї.

Доповнюючи методологічні установки новими принципами, у США на початку XX ст. розвивається педагогіка самоствердження особистості – неопрагматизм, пропагуючи як життєвий орієнтир не принципи і правила, а ситуацію та мету; як основу моралі – не диктовку норм, а потребу досягнення особистого успіху; як домінанту виховання – не оточення з їх контролем і критикою, а особистісну спрямованість.

Застосування прагматичної концепції в педагогіці передбачає підхід до виховання як до постійної реконструкції особистого досвіду, педоцентричну орієнтацію навчання на спонтанні інтереси, творчу роботу, інтегровані курси з різних дисциплін, застосування діяльнісного методу організації навчання, що допоможе соціалізації і сприятиме самореалізації в руслі задоволення особистих прагматичних інтересів. Головне при цьому – намагатися уникнути негативного наслідку – функціональної неграмотності випускників навчальних закладів.

Ідею побудови виховання та освіти на пріоритеті духовного начала пропагує *неотомізм* – філософська основа релігійного виховання на базі вчень основоположника – католицького богослова Фоми Аквінського.

Основні положення педагогіки неотомізму визначаються “подвійною природою” людини як єдності матеріального і духовного: вона одночасно й індивід (матеріальна, тілесна істота, яка підпорядковується всім законам природи), й особистість (володіє безсмертною душею, підкоряється лише Богу). Тільки релігія, а не наука може знати істину про сутність людини, її життя і може визначати цілі виховання. Оскільки головне – душа, виховання повинно будуватися на пріоритеті духовного начала, маючи за мету,

насамперед, допомогу людині у вихованні загальнолюдських чеснот: доброти, гуманізму, чесності, любові до ближнього, здатності до самопожертви, а також покори і терпіння. Критикуючи падіння моральних устоїв, вказуючи на зростання злочинності, жорстокості, наркоманії, що призводять до деструкції суспільства, неотомісти доводять стрижневу роль релігії у вихованні молодого покоління.

Залучаючи на допомогу дослідження людини психологію, на початку ХХ ст. американський філософ і психолог Дж. Уотсон започатковує *біхевіоризм* – концепцію технократичного виховання, яке базується на новітніх досягненнях науки про людину, використанні сучасних методів дослідження її інтересів, потреб, здібностей, факторів, що детермінують поведінку, яка розглядається як механічні реакції у відповідь на зовнішні подразники. Формула “стимул – реакція – підкріплення” вказує на можливість керування людською поведінкою, що зумовлена стимулами й потребує позитивного підкріплення. Для того, щоб викликати певну поведінку, достатньо застосувати дієві стимули, при цьому бажання, мотиви, здібності людини відходять на другий план. Визначаються обставинами, стимулами і моральні якості. Головне – оптимально пристосуватися до існуючих обставин або середовища.

У навчальних закладах повинні панувати атмосфера напруженої розумової праці; широке застосування техніки; всіляке стимулювання індивідуальної діяльності; суперництво в боротьбі за результат; виховання діловитості, організованості, дисциплінованості.

У ХХ ст. популярності набула філософська концепція про найзагальніші закони руху і розвитку природи, людини, суспільства, мислення – *діалектичний матеріалізм*, найвідоміші представники якої К. Маркс і Ф. Енгельс поширили цю концепцію на розуміння історії суспільства, обґрунтували роль суспільної практики в пізнанні.

Розвиваючи провідні ідеї, діалектико-матеріалістична педагогіка виходить з того, що особистість є об'єктом і суб'єктом суспільних відносин, а її розвиток детермінований зовнішніми обставинами та природною організацією. Провідну роль при цьому відіграє виховання як складний соціальний процес, що має історичний і класовий характер. Особистість виявляється та формується в діяльності, тому акцент на професійну освіту, застосування колективного впливу на особистість, виховання активної громадянської позиції є запорукою розвитку країни, її трудових і виробничих ресурсів, дає молодій людині змогу всебічно реалізувати себе в суспільстві на благо народу і країни.

Філософським підґрунтям нової неокласичної методології педагогіки, в основу якої покладені ідеї любові до людини, визнання гідності й свободи особистості, виступає гуманізм. Із часів Відродження гуманістична спрямованість розвитку особистості утверджує засобами виховання й освіти повагу до гідності й розуму людини, її право на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей, сприйняття особистості як найвищої мети історичного процесу.

Інтегруючи гуманістичну концепцію в освітню практику, педагогіка пропагує становлення особистості без насилля, якими би благими цілями воно не обґрунтовувалося, на принципах рівності, людяності, справедливості, свободи. Це – педагогіка співпраці, співробітництва, партнерства, яка визнає можливості вдосконалення особистості, розвитку її творчих здібностей, велич розуму й духу, велич людського генію.

У середині 70-х рр. ХХ ст. розвитку набуває синергетика – наука, яка досліджує процеси самоорганізації в природі та суспільстві, перехід складних систем із неупорядкованого стану в упорядкований. Оскільки предметом синергетики є механізм спонтанного утворення і збереження складних систем, що перебувають в умовах стійкої нерівноваги, у сферу уваги цієї науки потрапляють кризи та нелінійні еволюції будь-яких систем у нестійкій фазі існування, що передбачають можливість подальшого розвитку. Таким чином, синергетична концепція, поширюючись на гуманітарні науки, зокрема на педагогіку, пропонує по-іншому поглянути на світ. Досліджуючи класичну взаємодію неоднакових, складних і відкритих систем (для обміну енергією, інформацією), які перебувають у постійному процесі саморозвитку завдяки природній здатності нових систем до самоорганізації, синергетична концепція протиставляє ідеї щодо єдиної можливості зняття протилежностей за допомогою “якісного зрушення” насильницько організованого революційного стрибка принцип компліментарності, який стверджує, що суперечності зникають за рахунок взаємного доповнення, компромісу, поєднання рис протилежностей.

Для філософського забезпечення гуманістичної освіти ці відкриття означають зміну методології: немає необхідності ламати і підганяти особистість до досконалої моделі, а потрібно плавно й обережно розвивати людину. На перший план виходить ідея пошуку компромісу, який поєднує протилежності суспільства й особистості; педагогічний вплив поступається взаємодії, діалогу співробітництва, партнерству.

Висновки. Таким чином, інтеграція провідних філософських концепцій сприяє розвитку нової освітньої парадигми, спрямованої, передусім, на формування “людини культури”, яка готова осмислено сприймати знання, розуміти їх значущість, здатна мислити, працювати з різними менталітетами, здатна до самореалізації.

Філософія як любов до мудрості допоможе студентам розвинути механізм народження власної живої думки; необхідні в подальшій професійній діяльності творчі здібності.

Новітня наука і техніка змінили сучасний світ, але спеціальні науки разом зі створеною на їх основі технологією не дають відповіді на питання про сенс людського життя, про призначення людини в цьому світі. Саме філософія допоможе студентам усвідомити, що істинне людське життя – це завжди життя в безперервному зусиллі власне людського діяння.

Молодій людині варто зрозуміти, що світ тісно пов’язаний з нею і значною мірою залежить від неї. Щоб знайти вихід з нинішньої духовної кризи, потрібна активна життєва позиція. Людина – мета, а не засіб історії-

чно процесу. Саме вища освіта може і повинна сформувати демократичні установи, основою існування яких є принципи толерантності та свободи особистості, закласти фундамент гуманістичних ідеалів, вирішуючи завдання шляхом посилення гуманістичної теоретичної складової в програмах вищої школи.

Крім того, інтеграція філософських концепцій освіти у практику ВНЗ забезпечує методологічну підготовку студентів, навчаючи методів дослідження дійсності й умінню ними користуватися. Це запорука ефективної діяльності майбутніх фахівців у будь-якій сфері суспільного виробництва. Нарешті, філософія вчить конкретності мислення, розуміння сутності речей, комунікативної культури, що є необхідним у сучасному житті, суспільному виробництві, у міжособистих стосунках.

Таким чином, інтеграція філософських концепцій у вищу освіту забезпечить підготовку особистості, здатної функціонувати в умовах швидкоплинності та змін ідей сьогодення; допоможе віднайти раціональні схеми співвідношення між прискореним зростанням знань, нових технологій і творчим підходом до їх використання; сформувати на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, від якої залежить успішність суспільно-економічного й духовного розвитку країни в цілому.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. Філософічність освіти: теорія, методологія, практика / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 4. – С. 10–19.
2. Астахова Е. Глобальна криза як виклик та стимул розвитку сучасної освіти / Е. Астахова // Новий колегіум. – 2009. – № 3. – С. 13–17.
3. Батченко Л.В. Трансформаційні процеси в освіті України / Л.В. Батченко. – Донецьк : ІЕП НАН України, 1996.
4. Гальперіна В.О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / В.О. Гальперіна ; АПН України, Інститут вищої освіти. – К., 2003.
5. Журавський В.С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В.С. Журавський // Правова держава: щорічник наукових праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2003.
6. Закон України “Про вищу освіту” (в редакції від 10.02.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
7. Запесоцкий А.С. Образование: философия, культурология, политика / А.С. Запесоцкий. – М. : Наука, 2002.
8. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти / В.С. Лутай. – К., 1996.
9. Чопик В. Концепція біоцентризму в контексті глобалізації / В. Чопик // Освіта і управління. – 2009. – № 1. – С. 131–136.

Облес И.И. Интеграция философских концепций образования в практику вуза как необходимое условие развития современной образовательной парадигмы

В статье раскрыта сущность основных философских концепций, выступающих методологической базой педагогики, проанализировано их влияние на построение ведущих идей педагогических систем и современную образовательную парадигму в целом.

Ключевые слова: философские концепции образования, гуманистическая педагогика, методологическая подготовка студентов, социализация личности, образовательная парадигма.

Oblies I. The integration of the philosophical concepts of education in the practice of the university as a necessary condition the development of modern educational paradigm

The article disclosed the essence of basic philosophical is exposed conceptions that are the methodological base of pedagogics, their influence is analysed on the construction of leading ideas of the pedagogical systems and modern educational paradigm on the whole.

Key words: philosophical conceptions of education, humanistic pedagogics, methodological preparation of students, socialization of personality, educational paradigm.